

A BRIEF VIEW ON THE DEVELOPEMENT OF SCIENCE “DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY”

***Alekova M., **Popov B., *** Ilieva M.,
Petrova- Tacheva V., ****Atanasov A., *****Alekova S.**

** Faculty of Education, Trakia University*

****** Section of General Practice, Faculty of Medicine, Trakia University*

*** Section of Medical Genetics, Faculty of Medicine, Trakia University*

***** Section of Medical Physics and Biophysics, Faculty of Medicine, Trakia University,*

****IPKU “An. Tosheva”, Trakia University*

11 Armejska str., Stara Zagora, Bulgaria

sevdalina.alekova@abv.bg

ABSTRACT:

Human development is the process of a person's growth and maturation throughout their lifespan. Developmental psychology examines the influences of nature and nurture on the process of human development, and processes of change in context and across time. (Hogan, J. & Kazdin, A. 2000) The discipline studies the transformations in human behavior from conception throughout life. It identifies the biological, evolutionary, hereditary, psychological and social aspects that interact to influence the process of growing. This field examines change across a broad range of topics including: motor skills, cognitive development, executive functions, moral understanding, language acquisition, social change, personality, emotional development, self-concept and identity formation. Therefore, through the developed article, we present basic moments in the development of this multidisciplinary scientific area.

KEY WORDS: *Developmental psychology, lifespan, subject of Developmental psychology, history*

КРАТЪК ПОГЛЕД ВЪРХУ РАЗВИТИЕТО НА НАУКАТА „ ВЪЗРАСТОВА ПСИХОЛОГИЯ“

***Алекова М., ** Попов Б. , ***Илиева М.,**

**** Петрова – Тачева В., **** Атанасов А., *****Алекова М.**

Тракийски Университет, Ул. „ Армейска“ 11, Стара Загора, България

АБСТРАКТ:

Човешкото развитие е процес на растеж и съзряване на личността през целия и lifespan. Психологията на развитието изследва влиянието на заобикалящата среда и възпитанието върху процеса на развитие на човека, както и механизмите на промяна в контекста и във времето. (Hogan, J. & Kazdin, A. 2000) Тази дисциплина изучава трансформациите в човешкото поведение от момента на зачатието до края на живота. Тя идентифицира биологични, еволюционни, наследствени, психологични и социални аспекти, които си взаимодействат, за да повлияе на процесите на растеж и отглеждане. Разглежда промяната в широк кръг от теми, включително: двигателни умения, когнитивно развитие, изпълнителни функции, морално схващане, усвояване на езика, социална промяна, индивидуалност, емоционално развитие,

самовъзприемане и формиране на идентичността. Ето защо чрез разработената от нас студия, ние представяме основни моменти от развитието на тази мултидисциплинарна научна област.

КЛЮЧОВИ ДУМИ: *Психология на развитието, lifespan, предмет на възрастовата психология, кратки исторически данни.*

УВОД:

Психологията на развитието се основава на определението на термина „развитие“. Човешкото развитие е процес на растеж и съзряване на индивида през целия му живот (lifespan), отнесено към създаването на среда, в която хората са в състояние да развият пълния си потенциал, като същевременно водят продуктивен и творчески живот в съответствие с техните интереси и потребности. Възрастовата психология, както още наричат тази дисциплина изучава когнитивното, емоционалното, умственото и социалното развитие на индивида. Този клон на психологията е особено заинтересован от това как хората растат, развиват се и се адаптират с течение на времето.

ЦЕЛ:

Разработеният доклад има за цел да представи кратък обзор за зараждането и развитието на научната дисциплина“ Психология на развитието“, за нейния предмет и богат спектър от експерименти и теории на видни учени и изследователи, за разнообразни, иновативни тенденции и направления на проучвания и анализи , които тази област обхваща.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ:

Посредством проведената литературна справка, включваща анализиране, сравняване и селектиране на достоверни и точни данни от български и чуждестранни доклади, книги и публикации от специализирани електронни източници във връзка с разглежданата тема, поставената цел бе изпълнена.

ДИСКУСИЯ:

За разлика от детската психология, психологията на развитието обхваща свързаните с възрастта промени през целия човешки живот. Тази наука се занимава с природата на човешкото развитие от раждането до старостта, включва анализ на промените в развитието на възприятията, мисленето, ученето (изграждането, придобиването на знания и умения), паметта, личността, социалната и емоционалната настройка. Основната цел на възрастовата психология е да се развие критичното мислене в перспектива на въпроси и констатации в психология на развитието при човека. Тя се опитва да отговори на въпроси за начините, по които:

1. природата и възпитанието заедно оформят развитието;
2. развитието е непрекъснат, постоянен и / или прекъснат процес;
3. когнитивните и социокултурните фактори влияят върху разработването и развитието на личността;
4. причините за индивидуалните различия в психологическото функциониране.

Разглежда механизмите, по които биологични, генетични, невропсихологични, когнитивни, социални, интелектуални, перцептивни, емоционални, личностни и културни фактори влияят на функционирането на развитие от зачатие и ранната детска възраст, през детството и юношеството до зряла възраст и старост. Следователно предмет на тази дисциплина е идентифициране на движещите сили и фактори на психичното развитие, т.е., на динамиката и изменчивостта на човешката психика, онтогенезиса на психичните процеси и психологическите качества на развиващия се човек. Широкообхватна и многообразна, Възрастовата психология е насочена към периодизиране онтогенетичното развитие на психиката, на очертаване възрастово менталните характеристики на всеки период, на разкриване на механизмите на преход от една в друга възраст, както и на определяне актуалните и потенциални възможности на индивида в различните етапи от жизнения цикъл. По-специално тя се фокусира върху човешкият растеж и промените през целия жизнен цикъл, включително: двигателни умения, когнитивно развитие, изпълнителни функции, морално разбиране, усвояване на езика, социална промяна, персоналност, емоционално развитие, самовъзприемане и формиране на идентичност. (Hogan, J. & Kazdin, A. 2000) Нейният обхват включва и изучаването на практическите аспекти на образованието и формирането на ценностни нагласи, ролята на семейната среда и начините на персонална социализация и адаптация. Психология на развитието изследва влиянието на природата и възпитанието върху процеса на развитие на човека, и процесите на промяна в контекста и във времето. Много изследователи са заинтересовани от взаимодействието между личностните характеристики, индивидуалното поведение и фактори на околната среда, включително и социалният контекст и застроената околна среда. Текущите дебати включват биологичен есенциализъм срещу невропластичността и етапите на развитие спрямо динамичните системи на развитие, т.е. дебати на приемствеността, непрекъснатостта срещу прекъснатостта и несвързаността и природата срещу възпитанието и отглеждането. Поддръжниците на непрекъснатият модел твърдят, че развитието е гладка, плавна промяна, докато техните опоненти са на мнение, че има отделни, обособени етапи в живота. От друга страна, дебатът за природата-срещу-възпитанието е центриран върху ролята на наследствеността и генетиката като опозиция, противопоставяне на обучението, възпитанието и отглеждането. Според Baltes, Reese, & Lipsitt (1980) три са целите на възрастовата психология (психология на развитието) да се опише, да се обясни и да се оптимизира развитието. (McLeod, S. A. 2012, Baltes, P. Et al. 1980) За да се опише развитието е

необходимо да се фокусира върху двата типични модела на промяна -нормативно развитие и - на индивидуалните различия в моделите на промяна, т.е. идеографично развитие. Нормативното развитие обикновено се разглежда като непрекъснат и кумулативен процес. Въпреки това, следва да се отбележи, че хората могат да се променят, ако важни аспекти от техния живот се променят. Този капацитет за промяна се нарича пластичност. Например, Rutter (1981) открива че мрачни и навъсени бебета при смяна от сиропиталища с недостатъчен обслужващ персонал в социално стимулиращи приемни домове често се променят във весели и привързани. (Rutter, M. 1981) Когато се опитваме да обясним развитието е важно да разгледаме и да се съобразим с релативния принос както на природата, така и на отглеждането и възпитанието. Природата е свързана с генетично детерминираното „биологично зреене“ и самото зреене(зрялост). Зрялостта (maturation- зреене) е предварително детерминирана последователност /поредица, цикъл / от телесни и психофизиологични промени, които настъпват около една и съща възраст при повечето хора. С отглеждането и възпитанието е свързано въздействието на околната среда, което пък корелира с процеса на учение чрез придобиване на опит. (McLeod, S. A. 2012)

Психология на развитието като дисциплина не съществува до момента, в който след индустриалната революция нуждата от образована работна сила води до социалното конструиране на детството- социализация (Social Construction of Childhood) като отчетлив, особен етап в човешкия живот. Представите и схващанията за детството произхождат от Западния свят, от където стартират и ранните изследвания в тази област. Първоначално психолози са били заинтересовани от изучаването на ума, разума на детето във връзка с по- ефективен образователен и обучителен процес. Чарлз Дарвин е кредитиран с провеждането на първото системно изследване в психологията на развитието. През 1877 г. той публикува кратка студия „A biographical sketch of an infant“ с подробна информация за развитието на вродените форми на комуникация, базирани върху научни наблюдения на неговият син- Doddy. (Darwin, C. 1877) През 1882 Wilhelm Preyer (германски физиолог) публикува книга, озаглавена „The Mind of the Child“, в която описва развитието на собствената си дъщеря от раждането до две години и половина. Preyer използва строга и последователна научна процедура през цялото време на изучаване на много от способностите и качествата на неговата дъщеря. През 1888 г. публикациите на Preyer били преведени на английски език и от този момент психологията на развитието като дисциплина била напълно установена с още 47 издадени емпирични изследвания от Европа, Северна Америка и Великобритания, за да се улесни разпространението на знанията в областта. (McLeod, S. A. 2012, Preyer, W.T. (1888)

John B. Watson(американски психолог, основоположник на школата на бихевиоризма) и Jean-Jacques Rousseau (швейцарски философ и писател) обикновено се цитират като полагащи основите на съвременната психология на развитието. В средата на 18 век Жан Жак Русо е описал три етапа на развитието: кърмачески (ранна

детска възраст), детството и юношеството в романа си „Емил или За възпитанието“ (Emile: Or, On Education). Идеите на Русо до голяма степен са приети от преподаватели и педагози в наши дни. В края на 19 век, психолози запознати с еволюционната теория на Дарвин започват търсенето на еволюционно описание на психологическото развитие. Виден представител е бил пионера- психолог G. Stanley Hall (американски психолог и педагог), който се опитвал да съпостави възрастта от детството с предишните епохи на човечеството и има основен принос за измерване на интелектуалните способности при детето чрез въвеждане на метода на въпросниците (тестове). James Mark Baldwin, който е сред най-известните ранни експериментални психолози също прави важни приноси към ранната психология, психиатрията и теорията за еволюцията. Неговите разработки за когнитивното развитие оказват важно въздействие върху известната теория за развитието на Jean Piaget. Имена на психолози силно повлияли за развитието на възрастовата психология от 20-ти век са Urie Bronfenbrenner, Erik Erikson, Sigmund Freud, Jean Piaget, Barbara Rogoff, Esther Thelen, Lev Vygotsky, John Bowlby и други. В своите обширни разработки, Lev Vygotsky (руски психолог) подчертават основната, фундаментална роля на социалното взаимодействие, интеракция в когнитивното развитие, т. е в развитието на познавателните способности. Чрез представените теории за привързаността John Bowlby (английски психиатър и психоаналитик) предполага, че децата влизат в света като са биологично пре-програмирани (предварително програмирани) да се привързват.

Една от главните теории в психологията на развитието е психоаналитичния модел, разработен от австрийския психолог Зигмунд Фройд (Sigmund Freud, 1856-1939). Фройд поставя силен акцент върху преживяванията на детето, като казва, че ранните травми играят решаваща роля в преживяванията на възрастните. Теорията на Фройд е била критикувана защото била твърде фокусирани върху ранните години и твърде детерминираща. Според психосексуалният модел на Фройд, човешкият живот е разделен на пет етапа: орален, анален, фалически, латентен и генитален. Оралната фаза продължава от раждането до 18-месечна възраст, когато смученето е основен източник на удоволствие за новороденото. Аналната фаза продължава от 18 месеца до 3,5 години, когато сексуалното удоволствие е центрирано върху ануса и според Фройд тогава детето развива самоконтрол и послушание. По време на фалическия етап - от 3,5 години до 6 години - децата са особено заинтересовани да играят с гениталиите си. Този етап се характеризира с развитието на морала и сексуалната идентификация. Латентния период продължава от 6-годишна възраст до юношеска възраст, когато сексуалните и агресивни подтици са по-малко активни. Накрая, гениталната фаза е насочена към гениталиите и се характеризира със зрялост, размножаване, както и с интелектуалната и художествена, артистична креативност .

Друга ключова фигура в психологията на развитието е роденият в Швейцария психолог Жан Пиаже (Jean Piaget, 1896-1980), който провежда изследвания върху когнитивното развитие на човека. Като основател на генетичната епистемология, той е

изразил мнение, че децата не са просто пасивни получатели, реципиенти на информация, а учени, които активно изграждат знания и разбирания за света: "По време на най-ранните етапи от своето развитие, детето възприема нещата като солипсисти, който не знае за себе си като субект и е запознат само със собствените си действия." Според психологическият модел на Piaget, когнитивното развитие преминава през етапа на асимилация, или интегрирането на нова информация в съществуващата преди това схема; както и акомодация (настаняване), или процес на промяна и алтерация (изменение) на съществуващата схема след придобиването на нова информация.

Най-известната сред жените, пишеца за жизнения път на човека и психология на развитието е американската психоложка от немски произход Шарлоте Бюлер (Charlotte Bühler, 1893-1974). Според нея развитието е промяна, която се извършва в една посока и се управлява от законите за достигане на зрялост. (Лийвехуд, Б. 1999) В теорията на Бюлер се разглеждат 5 последователни етапа в развитието на човека. По-важна от нейната периодизация обаче, е идеята ѝ, че всеки индивид има „leitmotif“ - лайтмотив, ориентиран към определена цел и изборът на начин за постигане на тази цел. Според Шарлот Бюлер, развитието през живота на човека зависи от доминиращия основен биологичен инстинкт (четири според нея - задоволяване на нужди, ограничаване на себе-приспособяването, поддържане на вътрешен ред, творческо разгръщане). (Лийвехуд, Б. 1999)

През 50-те години на XX век Ерик Ериксон (Erik Erikson - германски психолог и психоаналитик, 1902- 1994) опирайки се на идеите на Фройд за психосексуалното развитие разработва теория, в която акцентира върху социалните аспекти на развитието като го разглежда като процес на интеграция на индивидуалните биологични фактори с факторите на възпитанието и социокултурната среда. По мнение на Ериксон в хода на своя живот личността преживява осем психосоциални кризи, специфични за всяка възраст, благоприятния или неблагоприятния изход, от които определя възможностите на последващото развитие на личността. (Марков, К.2013)

Други психолози изучават физически, моторни, интелектуални, емоционални, социални и морални промени през всички етапи на човешкия живот. Например, холистичния „biopsychological“ модел, който е теоретизиран от американския психиатър Джордж Енгел (George Engel 1913- 1999) и се фокусира върху взаимовръзката между биологични, психологични и социални фактори в развитието. Тази теория обяснява психологическите феномени чрез многобройни причини. Наблюдава се тенденция емпиричните изследвания в сферата на възрастовата психология, разработени от учени- психолози, психиатри от западните култури, като например от Северна Америка и от Европа да са доминиращи, въпреки че след 80-те на XX век японските изследователи започнаха да повишават своя принос в областта (Toshinori Ishikuma, Jun Nakazawa и други) Освен това, фокусът на изследванията в областта на психология на развитието е изместен от ранното детство към живота на

възрастните, поради нарастващата осведоменост за етапите от живота при възрастните индивиди (the life span). Това се дължи основно и на напредъка в медицинската наука, което дава възможност на хората да живеят до дълбока старост. (McLeod, S. A. 2012)

Следователно, възрастовата психология е преминала през промяна на парадигмата в резултат на повишения интерес в средната и по-късна зряла възраст и разбирането, че измененията в развитието се проявят през целия живот на човека (Eckberg и Hill, 1979). Въздействието на геронтологията върху психология на развитието също се е увеличило. Нови изследвания оспорват много от принципите и убежденията на ранните привърженици на психологията на развитието, по-специално на Фройд и Пиаже.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Възрастовата психология е уникална по своята широта на съдържание дисциплина – тя е мост между приложни и фундаментални проучвания и изследва клиничните, когнитивни, перцептивни, сетивни, социални, морални, практически, образователни, биологични, генетични и неврологични аспекти на човешкото развитие. Все по-често, най-новаторските проучвания и разработки в психология на развитието приравняват връзките между тези области на съдържание, създавайки нови дисциплини, като неврология на когнитивното развитие и на социалното когнитивно развитие. (developmental cognitive neuroscience and developmental social cognition) Тази съвместна работа е довела до вълнуващи теоретични и методологични постижения, които продуцират и инициират значителни прозрения в механизмите на промяна на развитието. По този начин, тази дисциплина активно насърчава и двете фокусирани и кръстосани по съдържание дейности. Отделно за разработване и разширяване обхвата от знания и възможности в сферата на възрастовата психология може да бъде прилаган всеки наличен научен метод, включително лабораторни експерименти, натуралистични наблюдения, клинични интервюта, казуси, моделиране, образни изследвания на мозъка, електрофизиология и други.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Hogan, John D., Kazdin, Alan E. (Ed). (2000). Encyclopedia of Psychology, Vol. 3 , (pp. 9-13).
2. Washington, DC, US: American Psychological Association; New York, NY, US: Oxford University Press, 507 pp. <http://dx.doi.org/10.1037/10518-003>
3. McLeod, S. A. (2012). Developmental Psychology. Retrieved from www.simplypsychology.org
4. Baltes, P. B., Reese, H., & Lipsett, L. (1980) Lifespan developmental psychology, Annual

Science & Technologies

Review of Pyschology 31: 65 – 110

5. Rutter, M. (1981). Stress, coping and development: some issues and some questions*,*Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 22(4), 323-356.
6. Preyer, W.T. (1888). *The soul of the child: observations on the mental development of man in the first years of life.*
7. Лийвехуд Б., *Духовните ритми, в зрелия живот*, Книгоиздателство "ЗОГРАФ, Варна, 1999, стр.18 (Originally published by Lemniscaat, Rotterdam in 1976 under the title *De levensloop van de metis*)
8. Марков К. *Психология*, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”, Шумен, 2013, ISBN 978-954-577-778-3 стр. 66
9. Darwin, C. (1877). *A Biographical Sketch of an Infant*. *Mind*, 2, 285-294.
10. <http://childhub.org/en/system/tdf/systemapproachtodisorderbm.pdf>